

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 930.25:929Prijatelj A.
616-051:929Prijatelj A.
Prejeto: 17. 1. 2018

Dr. Anton Prijatelj, strokovnjak medicine dela. Oris portreta uglednega primorskega zdravnika

»Zdravje ni samo odsotnost bolezni, pač pa človekovo telesno,
duševno in socialno dobro počutje.«¹
(*dr. Anton Prijatelj*)

IVANKA URŠIČ

prof. zgodovine in sociologije, arhivska svetovalka
Pokrajinski arhiv v Novi Gorici
Trg Edvarda Kardelja 3, SI-5000 Nova Gorica
e-pošta: ivanka.ursic@pa-ng.si

Izvleček

V prispevku je predstavljen portret uglednega primorskega zdravnika, prim. dr. Antona Prijatelja, dr. med., specialista medicine dela. Ukvarjal se je z zdravstvenim varstvom delavcev, zlasti v lesni industriji, raziskoval problematiko izostanka z dela zaradi bolezni. Kot predavatelj, mentor in zlasti kot publicist je nesebično razdal svoje znanje. Prispevke s področja medicine dela je objavljajal v strokovnem časopisju, predaval, urejal in pisal zdravstvene nasvete v časopisih. Po upokojitvi se je posvetil zgodovini medicine; o tem pričajo objavljene knjige in življenjepisi znanih slovenskih, predvsem primorskih zdravnikov.

Abstract

DR. ANTON PRIJATELJ, OCCUPATIONAL HEALTH CARE MEDICINE EXPERT.
PORTRAIT OF A PROMINENT DOCTOR IN PRIMORSKA

The article represents the portrait of the prominent doctor operating in Primorska, chief of medicine Dr. Anton Prijatelj who was an occupational health care medicine. He was engaged in labour health care, especially in lumber industry, and researched the issue of absence from work due to illness. As a lecturer, mentor, and publicist in particular, he selflessly shared his knowledge. He published articles in the field of occupational medicine in professional journals, lectured, edited and wrote medical advice in newspapers. After retirement, he devoted himself to the history of medicine; published books and biographies of prominent Slovenian doctors, primarily doctors in Primorska are proof of this.

Ključne besede:

osebni fond
Anton Prijatelj,
dr. med., zdravnik,
Nova Gorica,
medicina dela,
zdravstvena
vzgoja, zgodovina
medicine

Key-words:

Personal fond
Anton Prijatelj,
M. D., Nova
Gorica,
occupational
medicine, health
education, history
of medicine

¹ Prijatelj, Anton: »Kadar nas nič ne boli, ne razmišljamo o zdravju«. *Družina*, 2. 1. 2000, št. 1, str. 20.

Uvod – osebni fondi zdravnikov

Na Goriškem so v preteklosti delovali številni zdravniki, ki so se, tako kot je pri zdravnikih večkrat primer, posvečali tudi glasbeni, likovni in besedni umetnosti, politiki in športu. V Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici (PANG) so med osebnimi fondi tudi fondi zdravnikov iz časa po prvi in drugi svetovni vojni, med njimi je nekaj domačinov, druge pa je sem pripeljala službena ali kakšna druga pot.

Dr. Stanislav Pavlica² (1893–1991), zobozdravnik, po rodu iz Rihemberka (današnjega Branika), je prehodil razburkano življenjsko pot, okusil tujino in dve svetovni vojni. Iz obdobja službovanja v Vipavi so ohranjeni popisni listi o ponesrečencih v kmetijstvu, izvidi in recepti, vpisne knjige zdravniških spričeval, zdravniških obiskov z opisom bolezni in poškodb pacientov. Po letu 1950 se je preselil v Trst in tam opravljal zdravniški poklic do visoke starosti. Bil je dejaven tudi na političnem in društvenem področju, vrsto let predsednik Slovenskega dobrodelnega društva v Trstu.

Dr. Izidor Reja³ (1877–1918), zdravnik in narodnoobrambni delavec, se je rodil v Vipolžah v Goriških brdih in umrl v Trstu. Kot zdravnik je služboval na Mostu na Soči, v Rihemberku, Komnu, Bazovici pri Trstu, kjer je bil tudi mestni zdravnik in vojaški nadzdravnik. Povsod je bil dejaven tudi na narodnoobrambnem področju. Zaradi slabih razmer, v katerih so živeli nekateri slovenski umetniki, je hotel ustanoviti Društvo ljubiteljev slovenske umetnosti, »ki naj bi pomagalo od časa do časa našim umetnikom«, a do ustanovitve ni prišlo. Leta 1912 si je prizadeval pomagati Ivanu Cankarju. Bil je Cankarjev prijatelj in njegov podpornik.⁴

V fondu so računi, naslovljeni na Izidorja Rejo in potrdilo za vplačilo menice Vinarskega društva v Gorici, 1905–1907.

Dr. Branko Rustja⁵ (1922–1985), zdravnik osnovnega zdravstva na severnem Primorskem je bil po maturi l. 1942 interniran v Gonars. Medicino je študiral na ljubljanski univerzi in jo zaključil leta 1951. V Kobaridu je 31 let delal kot splošni zdravnik. Bil je med prvimi zdravniki, ki so po drugi svetovni vojni orali ledino razvoja osnovnega zdravstva na Primorskem. Ob zdravniškem delu je našel čas tudi za glasbo in literaturo. Sodil je med največje poznavalce jazza v Jugoslaviji in bil med ustanovitelji jazz festivala na Bledu. Med letoma 1960 in 1970 je na radiu Ljubljana vodil oddajo *Jazz pod drobnogledom*. Imel je bogato zbirko preko 2500 plošč jazza in nekaj sto pomembnejših del o tej in drugi glasbi.⁶

V njegovem osebni fondu je ohranjena korespondenca z dr. Alojzom Gradnikom (1952–1959) in pismo Toneta Pretnarja in Mirana Hladnika (Državna založba Slovenije), 1984.

Dr. Jože Andlovic⁷ (1923–2008), zdravnik, kirurg, alpinist, je po maturi in vojni vihri, ki jo je čudežno preživel, kar opisuje v knjigi *Skozi sotesko druge svetovne vojne*, doštudiral na medicinski fakulteti. Prvo službo je dobil na Mostu na Soči, nato pa je do upokojitve leta 1980 delal kot kirurg v bolnišnici v Šempetru. Bil je aktiven alpinist, gorski reševalec v Gorski reševalni službi Tolmin, gorski vodnik v Planinskem društvu Nova Gorica, član prvih jugoslovanskih himalajskih odprav. Kot inštruktor je sodeloval v Kunaverjevi šoli za nepalske vodnike v Manangu.

Zapuščina obsega poleg osebne dokumentacije gradivo, povezano z od-

² SI PANG 356 Pavlica Stanislav, dr. med., t. e. 1.

³ SI PANG 652 Reja Izidor, dr. med., t. e. 1.

⁴ PSBL III, str. 175–176.

⁵ SI PANG 646 Rustja Branko, dr. med., t. e. 1.

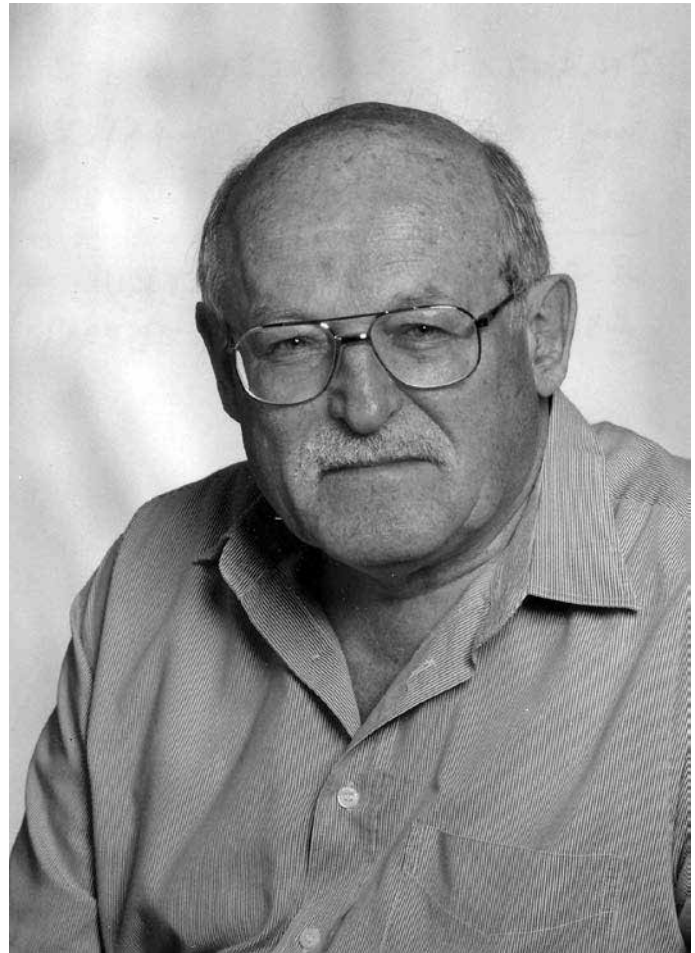
⁶ PSBL III, str. 246.

⁷ SI PANG 1140 Andlovic Jože, dr. med., 0,9 tm.

pravami, ki se jih je udeležil (dnevniški zapiski z odpravo na Kangbačen, zapiski ekspedicijskega zdravnika odprave na Anapurno, ambulantska knjiga odprave na Kangbačen 1965 in drugi zapisi o delu zdravnika na odpravah), rokopis knjige *Skozi sotesko druge svetovne vojne*, korespondenco s kolegi iz alpinističnih vrst, diplome in priznanja različnih društev in organizacij (Planinske zveze Slovenije, Planinske zveze Jugoslavije, Planinskega društva Nova Gorica, GRS ...). Bogata je serija diapozitivov z odprav, obiskov gora v domovini in sosednjih državah.⁸

V PANG hranimo tudi doktorsko diplomu dr. Jožefa Leopolda Masiča, doktorja medicine in filozofije, iz leta 1779. Doma je bil iz okolice Vipave, študiral pa na univerzi na Dunaju.⁹

V Zbirki arhivskega in dokumentacijskega gradiva se nahajajo številni dokumenti iz zapuščine dr. Franca Marušiča (1901–1965). Medicino je študiral najprej na univerzi v Ljubljani, nadaljeval in zaključil pa na univerzi v Gradcu. V Padovi je leta 1927 zagovarjal disertacijo o higienih razmerah idrijskih rudarjev. Po opravljenem doktoratu se je pripravljajl za specializacijo iz kirurgije. V prometni nesreči je izgubil desno roko, zato je nato služboval kot privatni zdravnik v Solkanu in Gorici. Po NOB, v katerem je aktivno sodeloval, se je aktivno posvetil preventivni medicini in delal kot organizator zdravstva na Primorskem, pisal o stanju zdravstvene službe na Goriškem in Primorskem, sodeloval pri obnovi planinstva po drugi svetovni vojni, bil ustanovitelj filatelističnega društva.¹⁰

Dr. Anton Prijatelj.

Vir: PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 19.

Dr. Anton Prijatelj, strokovnjak medicine dela¹¹

»Eden prvih v Sloveniji nasploh in prvi zdravnik medicine dela na Primorskem po vojni je v to neobdelano ledino zaoral dr. Anton Prijatelj iz Nove Gorice. Po več kot dveh desetletjih trdega zdravniškega, študijskega in raziskovalnega dela je skupaj s peščico stanovskih kolegov postavil trde strokovne temelje za nadaljnji razvoj te delovnim ljudem nadvse potrebne medicinske panoge. /.../«¹²

Dr. Anton Prijatelj je bil dejaven na mnogih

⁸ Nusdorfer: Zapuščina dr. Jožeta Andlovica, str. 435.

⁹ SI PANG 352 Dr. Masič Jožef Leopold, 1779, 1 listina.

¹⁰ Marušič: Zdravniki Franz Maruschitz, Filip D. Marušič in Franc Marušič, str. 404–405.

¹¹ SI PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., 1909–2014, 2,1 tm.

¹² *Primorska srečanja*, str. 25.

Enoletni trgovski tečaj za soli odrasle deklice v zavodu ubogih šolskih sester d. N. D. v Trnovem.
Potrdilo vs. c. iz. deželni šolski svet v Ljubljani dne 21. marca št. 1988

Naznanilo.

Gospodična *Valencič Kristina*,
rojena *16. decembra 1914* *Trnovo* na o. *Jub. Benicija*
obiskuje v šolskem letu *1923-24* enoletni trgovski tečaj v zavodu ub. šolskih sester
d. N. D. v Trnovem s tem-le uspehom:

Nravnost: *dober - dober*
Pridnost: *dober - dober*

Zapovedani učni predmeti:

Slovenščina	<i>dober</i>	<i>dober</i>
Nemščina <i>Poljovščina</i>	<i>dober</i>	<i>dober</i>
Trgovsko računstvo	<i>dober</i>	<i>dober</i>
Korespondenca	<i>dober</i>	<i>dober</i>
Trgovsko menično pravo	<i>dober</i>	<i>dober</i>
Knjigovodstvo	<i>dober</i>	<i>dober</i>
Trgovski zemljepis	<i>dober</i>	<i>dober</i>
Kaligrafija	<i>dober</i>	<i>dober</i>
Nezapovedani učni predmeti	Veronk	<i>dober</i>
	Strojepisje	<i>dober</i>
	Slovenska stenografija	<i>dober</i>
	Nemška stenografija	<i>dober</i>
<i>gimnazija</i>		

Vnanja oblika pisemenih izdelkov: *dober*

V Trnovem, *21. 12. 1923* *14. 4. 1924*

Gregor Cirilo Horvath, d. N. D. voditeljca
Gregor Cirilo Horvath, d. N. D. strodnica

	Nravaost	Marijnost	Napredek	Vnanja oblika
1. polovico	veljavn	odlično	odlično	prav skrbna
2. polovico	povaljda	bolna	bolna	skrbna
3. polovico	dobrota	povaljda	povaljda	manj skrbna
4. polovico	dobrota	povaljda	povaljda	manj skrbna
5. polovico	dobrota	povaljda	povaljda	manj skrbna
6. polovico	dobrota	povaljda	povaljda	manj skrbna

J. Koper nat. izdavišče 329-15.

Spričevalo Prijateljeve mame Kristine Valenčič por. Prijatelj, Trnovo, od 21. 12. 1923 do 14. 4. 1924.
Vir: PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 1.

področjih zdravstva in ob tem je nastala bogata dokumentacija. Skupaj z ženo Ano Marijo Prijatelj sta jo pripravila in izročila arhivu.

Osebni fond dr. Anton Prijatelj obsega 21 arhivskih škatel. Gradivo je popisano, popis je dostopen v elektronski bazi slovenskih regionalnih arhivov SIRAnet.

Fond je razdeljen na naslednje serije:

Osebni dokumenti dr. Antona Prijatelja;

Osebni dokumenti dr. Antona Prijatelja; Spričevala, diploma, doktorat, potrdila o nazivih; Izkaznice, 1909–2014

- I. Osebni dokumenti družine dr. Antona Prijatelja, 1909–2006
- II. Dokumentacija o zaposlitvi in druge dejavnosti, 1952–2014
- III. Korespondenca, 1961–2014
- IV. Strokovno gradivo (Medicina dela), 1978–2006
- V. Dokumentacija o publicistični dejavnosti, 1979–2000
- VI. Fotografije, 1956–1999
- VII. Kasete, DVD, 1994–2000
- VIII. Časopisni članki, fotokopije, 1960–2001
- IX. Razno, 1963–1964

Življenje in delo dr. Antona Prijatelja¹³

Dr. Anton Prijatelj se je rodil 30. 1. 1931 v Sarajevu, kjer je bil oče zaposlen kot poštni uradnik. Osnovno šolo in klasično gimnazijo je obiskoval v Ljubljani in se po maturi, leta 1949, vpisal na Medicinsko fakulteto in 22. 12. 1956 diplomiral. Po vojaščini je stažiral v splošni bolnišnici v Vipavi, Šempetru pri Gorici in Ljubljani ter leta 1959 opravil strokovni izpit.

Od leta 1958 do 1971 je bil zdravnik obratne ambulante v Tovarni pohištva Meblo v Novi Gorici, od leta 1959 do 1971 tudi upravnik te ambulante. Delo je nadaljeval v dispanzerju za medicine dela v Zdravstvenem domu Nova Gorica, ki ga je leta 1971 sam ustanovil in vodil do leta 1974. Od leta 1975 do 1978 je bil direktor Temeljne organizacije združenega dela splošnega zdravstva Nova Gorica.

Leta 1960 je začel specializacijo iz medicine dela. Podiplomski študij iz medicine dela je končal leta 1964 na »Školi narodnog zdravja Andrija Štampar« v Zagrebu, specialistični izpit iz medicine dela je opravil istega leta v Ljubljani.

¹³ Podatki o življenju in delu dr. Antona Prijatelja, glej: SI PANG/1146, fond Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 1; PSBL III., str. 105–107.

Ob rednem zdravniškem delu je raziskoval zdravstvene razmere delavcev in vplive delovnega okolja na njihovo zdravje, poškodbe pri delu, zastrupitve s hlapi organskih topil, vpliv lesnega prahu na dihalni sistem in vzroke delovne nezmožnosti itd. Postal je specialist medicine dela, magister in doktor znanosti tega področja in tudi akademski učitelj medicine dela.

Po sklepu sveta Medicinske fakultete z dne 26. 2. 1985 je bil imenovan oz. izvoljen v naziv docenta za predmet medicine dela na Medicinski fakulteti v Ljubljani. Dne 26. 3. 1990 je Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo sprejel sklep, da izpolnjuje pogoje za naziv primarija.

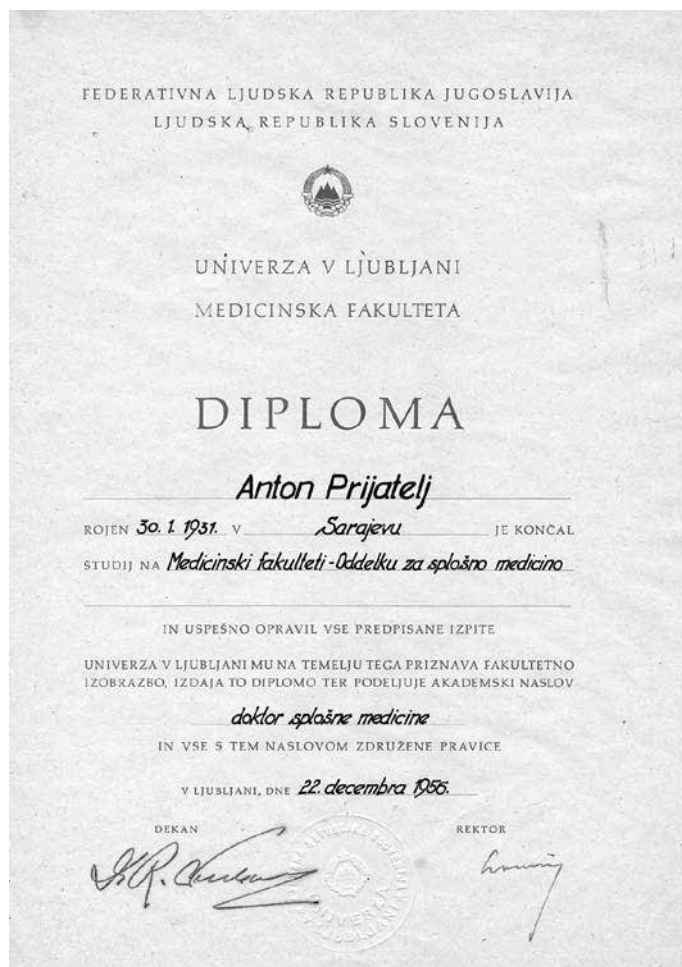
Študije dr. Antona Prijatelja na področju medicine dela

V intervjuju za *Primorska Srečanja* je dr. Prijatelj takole opredelil medicino dela kot stroko:

»Po definiciji svetovne zdravstvene organizacije je medicina dela popolna zaščita delavcev; ukvarja se s škodljivimi učinki na zdravje, ki jih povzročajo dejavniki dela in delovnega okolja. Medicina dela je preventivna dejavnost ali, drugače rečeno, aktivno zdravstveno varstvo delavcev, kjer zdravnik z dispanzersko metodo dela preprečuje bolezni delavcev in skrbi za njihovo dobro počutje, zdravje in delovno storilnost.«¹⁴

Od prvih začetkov, ko so zdravniki skrbeli samo za zdravljenje obolelih delavcev, pa do preprečevanja poklicnih bolezni, se je pojem medicine dela razširil tudi na skrb za boljše delovne razmere. V razmerju do drugih medicinskih ved pa je medicina dela tipična preventivna veda, ki poskuša z modernimi pripomočki že zgodaj odkriti pri delavcu okvare zdravja zaradi dela.¹⁵

Medicina dela ima med specializiranimi vejami medicine na Slovenskem eno najdaljših tradicij. Ni naključje, da se je že v začetku 18. stoletja začela razvijati ravno v Idriji. Idrijski rudnik živega srebra, ki je za španskim Almadenom drugi največji na svetu, je štiri stoletja pripadal habsburškemu dvoru. Da bi si lastniki zagotovili čim večji izkop, so vpeljali zdravstveno in socialno varstvo idrijskih rudarjev veliko prej kot drugod; kronične zastrupitve z živossrebrnimi hlapi so namreč močno zmanjševale delovno storilnost. Prvi in hkrati eden najpomembnejših zdravnikov v Idriji, Johanus Antonius Scopoli, je v svojem

Diploma dr. Antona Prijatelja, Medicinska fakulteta v Ljubljani, 22. 12. 1956.

Vir: PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 1.

¹⁴ *Primorska srečanja*, str. 25.

¹⁵ Prav tam, str. 25.

delu *De Hydrargyro Idriensi Tentamina Physico-Chymico-Medica* temeljito opisal simptomatiko kronične zastrupitve z živim srebrom in se tako uvrstil med zgodnje avtorje del iz medicine dela, higijene in toksikologije.¹⁶

Poleg Scopolija je bil zelo znan tudi botanik Balthasar Hacquet (1739–1815), ki je bil rudniški kirurg in je živel v Idriji od leta 1766 dalje. Rudnik je imel stalno svojega zdravnika, medtem ko se je v drugih podjetjih in tovarnah ta služba začela v glavnem razvijati šele po letu 1947.

Že leta 1952, to je samo štiri leta po osnovanju Tovarne pohištva Meblo v Novi Gorici, je bila v tovarni posebna obratna ambulanta kot del zdravstvenega doma. Približno v istem času so bile tudi ambulante pri železnici in v Tovarni cementa in salonita v Anhovem. Dr. Prijatelj je zapisal, da so te ambulante ustanovili z namenom, da bi delavci manj čakali v splošni ambulanti. Na tihem so upali, da bodo delavci zapravili manj časa in da bodo hitreje prišli do zdravlil. To pa ni bila poglobljena naloga obratnih ambulant. Njihova prva naloga ni bilo zdravljenje ali kot so po starem rekli kurativa, ampak aktivno zdravstveno varstvo ali preventiva.¹⁷

Dr. Prijatelj se je že od svoje prve službe v Obratni ambulanti Tovarne pohištva Meblo ukvarjal z medicino dela. Pionirje sodobne medicine dela so nazivali obratni oz. tovarniški zdravnik. Bil je prvi zdravnik, ki je bil v Obratni ambulanti Meblo zaposlen polni delovni čas.

Dr. Anton Prijatelj med delavci v Tovarni pohištva Meblo v Novi Gorici.

Vir: PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 19.

Ob nastopu službe v Tovarni pohištva Meblo je pregledal ves kolektiv in te podatke obdelal. Čez nekaj let je ponovno pregledal kolektiv in primerjal zdravstveno stanje delavcev v presledku nekaj let. Ta študija ni bila objavljena.

Iz obsežne bibliografije dr. Prijatelja izstopajo poleg magisterija in doktorata tri pomembne raziskave: o akutni zastrupitvi s hlapi organskih topil, o invalidnosti in poklicni obolezlosti gozdnih delavcev in raziskava o nesrečah na lesnoobdelovalnih strojih.

V prvi raziskavi je avtor raziskal vzroke in posledice akutne zastrupitve v Tovarni pohištva Meblo v Novi Gorici.

¹⁶ Zupanič Slavec: Slovenski začetki medicine v Idriji v 18. stoletju, str. 581.

¹⁷ SI PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 10.

V raziskavi o invalidnosti in poklicni obolezlosti gozdnih delavcev je prikazal primerjalnozdravstvene obremenitve gozdnih delavcev s podatki za vso Slovenijo. Prikazal je tudi posledice teh obremenitev in predstavil metodo ocenjevanja poklicnih bolezni v gozdarstvu. Iz njegove študije sledi, da je delo gozdnih delavcev zdravju nevarno, da je število poškodb večje kot pri drugih poklicih in delih in da je upokojitev zgodnejša. Ugotovil je, da je beneficirana doba upravičena.

V raziskavi Analiza nesreč na lesnoobdelovalnih strojih je kandidat skupaj s soavtorjem inž. Darkom Hrovatinom, vodjo službe za varstvo pri delu, obdelal 182 nesreč na strojih v Tovarni pohištva Meblo v Novi Gorici v letih od 1953 do 1962 (pripetilo se je 634 nesreč, to pomeni, da je bilo 28,8 % nesreč na strojih). Zaključki raziskave so bili naslednji: Pri izbiri novih delavcev, ki bodo delali na strojih, je treba vsakega temeljito pregledati, tako da bo obveljalo načelo: pravi človek na pravo mesto. Pri nabavi stroja je treba upoštevati, da so vsi nevarni deli zaščiteni. Upravljanje lesnoobdelovalnih strojev naj bo poverjeno le strokovno usposobljeni osebi, ki mora za stroj odgovarjati.¹⁸

Leta 1975 je zagovarjal magisterij z naslovom *Vpliv lesnega prahu na dihalni sistem*. Obdelal je spirometrije 400 delavcev iz Mebla in iz tovarne KLI Logatec ter izračunal spremembo pljučnih funkcij glede na čas izpostavljenosti določenim količinam lesnega prahu.¹⁹

V praksi in teoriji se je posvečal problemom bolehanja in izostankov z dela zaradi bolezni, spremljal gibanje bolehanja in raziskoval vzroke zanje. Dognanja s tega področja medicine dela je strnil v doktorski disertaciji z naslovom *Vpliv nekaterih socialnih dejavnikov na začasno delanezmožnost zaradi bolezni, poškodb pri delu, zunaj dela in nege družinskega člana oz. kratko Vpliv nekaterih socialnih dejavnikov na bolovanje*. Obdelal je triletno bolehanje 2000 delavcev iz Iskre in Mebla in za 200 delavcev dveletno bolovanje samo glede na nego družinskega člana. Glede na očitek, da so na bolniškem dopustu največkrat tako imenovani polproletarci, je ugotovil, da ni bilo nobene razlike med tistimi, ki so živeli v mestu, in tistimi s podeželja.²⁰

Doktoriral je l. 1983 na Univerzi v Ljubljani pod mentorstvom dr. Saše Cvahte.

»Tudi dober nasvet je zdravilo«²¹

Poleg vsakdanjega ambulantnega dela je bil dejaven še na mnogih področjih. Že od vsega začetka je bila zdravstvena vzgoja ljudi pomemben del njegovega udejstvovanja. Predaval je predmet Zdravstvene vzgoje in Preventivne medicine na postdiplomskih študijah medicine dela za zdravnike in predmet Zdravstvena vzgoja v medicini dela na postdiplomskih tečajih iz medicine dela za višje in srednje medicinske sestre.

Bil je mentor številnim specialistom medicine dela in pri mnogih diplomskih nalogah srednjih in višjih sester s področja medicine dela in zdravstvene vzgoje.

Kot predavatelj se je udeležil številnih kongresov in simpozijev s področja medicine dela široko po Jugoslaviji.²²

V pismu dr. Jožeta Felca z dne 14. 12. 1987 preberemo zanimivo misel o Prijateljevi publicistični dejavnosti: (*Moram priznati, da mi je bliže vaše tako*

¹⁸ SI PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 1.

¹⁹ *Primorska srečanja*, str. 27.

²⁰ Grum, Peter: »Dr. Anton Prijatelj tudi dr. znanosti«. *Primorske novice*, 30. 9. 1983, št. 79, str. 6.

²¹ Hožič, Maks: »Tudi dober nasvet je zdravilo«. *Primorske novice*, 4. 11. 2000, št. 44, str. 9.

²² SI PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 9.

imenovano laično udejstvovanje na polju medicine dela, ki ima tudi splošno kulturni pomen, kot pa vaša znanstvena dela, ki so bila odločilna za to, da se ponašate, tako redek v provincialnih razmerah, z akademskim nazivom.»²³

Skoraj ni slovenskega strokovnega in poljudnega zdravstvenega časopisa, ki ne bi prinašal vsaj nekaj njegovih prispevkov, ki jih je več kot 1500.

Vrsto let je pisal zdravstvene nasvete v časopisu Primorske novice in bil urednik rubrike *Zdravstveni kotichek*. Podobno rubriko je imel tudi v reviji *Naša žena*, vrsto let je sodeloval pri Delavski enotnosti z rubriko *Obratna ambulanta*, v *Družini* z rubriko *Zdravnik svetuje*.

Poljudne članke je objavil še v revijah *Les*, *Teleks*, *Srečanja*, v tovarniških glasilih *Meblo*, *Gostol*, *KK Vipava* itd.

Prijatelj je bil v uredništvu številnih časopisov in revij: *Zdravstveni Vestnik*, *Ergonomija*, *Delo in varnost*, *Srečno* ...

Obsežni zdravstveno-vzgojni in razsvetljenski opus je dopolnjeval z govorno besedo na radiu (*Radio Koper* in *Ljubljana 1*, *Val 202*, *Radio Ognjišče*, *Radio Trst A*) in na televiziji (v rubriki *Zrno*, *Mi in zdravje* na RTV Ljubljana).

Na kasetah, videokasetah in DVD so posnetki predstavitev del dr. Prijatelja, nekaterih njegovih oddaj (Portreti, Zastrupitve v kmetijstvu), predavanj, intervjujev.

Objavil je tudi nekaj poljudnih brošur z nasveti o zdravem načinu življenja: *Da ne bo nesreč pri delu*, *Pravilno sedenje boljše delo*, *Večja odpornost = boljše zdravje = boljše delo*, *Debelost ogroža zdravje* ...

Med knjigami²⁴ sta postali uspešnici poljudna zdravstvenovzgojna knjiga *Pijem, torej sem!* (1992), *Bog daj zdravje! Slomšek zdravstveni vzgojitelj* (1999).

Knjiga *Pijem, torej sem* je nastala na podlagi bogatega znanja in izkušenj s pacienti, ki so zašli na rob alkoholne bolezni ali pa so že bili težko bolni. Knjiga je prispevek k vsesplošnemu ozaveščanju, kaj alkohol je in kaj iz človeka ta sicer žlahtna vsebina lahko napravi. Knjižica je bogat informator o stanju alkoholologije v različnih časovnih obdobjih in didaktični pripomoček za človeka, ki zaradi alkoholizma trpi bolj, kot si okolica – ta ga velikokrat spregleda ali celo obsoja – misli. V knjigi je veliko podatkov o tem, kako so se ljudje že v starih časih soočali s problemom zasvojenosti.

Ob predstavitvi knjige *Bog daj zdravje! Slomšek zdravstveni vzgojitelj*. PANG 1146
Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 19.

²³ SI PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 7.

²⁴ Leta 1989 je dr. Prijatelj izdal poljudnoznanstveno knjigo *Kako in kam na dopust*.

Iz Prijateljevih zapisov spoznamo vso nevarnost, ki jo alkohol in alkoholizem prinašata v človeško življenje. Kot zdravnik, ki se z zasvojenostjo srečuje tako rekoč le posredno, poskuša s svojega zornega kota predstaviti psihološke, psihiatrične, sociološke, v splošnem pa antropološke razsežnosti alkoholizma, je v predgovoru h knjigi zapisal dr. Jože Felc.²⁵

V knjigi z naslovom *Bog daj zdravje! Slomšek zdravstveni vzgojitelj* (1999) so zbrana Slomškova napotila in izkušnje predvsem iz učbenika Blashe ino Neshiza v nedeljski sholi (1842). Knjiga govori o zdravem načinu življenja, o boleznih in njihovem preprečevanju ter o prvi pomoči. Anton Martin Slomšek je prikazan kot učitelj zdravega načina življenja za preproste ljudi v 19. stoletju na Slovenskem. Dr. Prijatelj je vsebini dodal še seznam Slomškovih del in seznam virov.²⁶

Zgodovina medicine

Zgodovina medicine s poudarkom na Primorski je bila vseskozi Prijateljeva velika ljubezen. Po upokojitvi leta 1997 se ji je v celoti posvetil.²⁷

V fondu je ohranjena obsežna dokumentacija o življenju in delu številnih zdravnikov in tudi drugih zdravstvenih delavcev, ki jih je dr. Prijatelj raziskoval.

Z intervjuji, leksikalnimi gesli in portreti zdravnikov v *Srečanjih*, *Zdravstvenem Vestniku*, *Primorskem slovenskem biografskem leksikonu*, *Enciklopediji Slovenije*, biltenu *Delo in zdravje* in *Reviji ISIS* je predstavil vrsto zdravnikov:

- ④ **Dr. Antona Miheliča**, profesorja in rektorja praške medicinske fakultete, po rodu iz Solkana; odkril ga je prof. Lavoslav Glesinger in zapisal: »Kakor se vidi iz njegovih del, se je Mihelič najbolj ukvarjal z vprašanji fiziologije in farmakologije in je iz vsakega teh področij napisal dve knjigi. Zraven tega je napisal še knjižico o škodljivosti ženske obleke.«²⁸
- ④ **Antona Muznika – protomedik Goriški** (*Izročila slovenskega zdravništva*), ki je združil nauke in metode zdravljenja Hipokrata, Sydednhama, Bocrhaava in van Swietenena. Postal je protomedik (deželni zdravnik goriško-gradišanske knežje grofije). To delo je opravljal štirideset let. Plod njegovih opazovanj je knjiga, ki jo je napisal po skoraj dvajsetih letih opazovanja Goriške in ima naslov *Clima Goritiense*, natisnjena leta 1781 v Gorici.²⁹
- ④ **Dr. Riharda Juga**, po rodu iz Solkana, ki je postavil temelje slovenski urologiji.³⁰

Za rubriko *Obraz – portret* v biltenu *Delo in zdravje*, je v letih 1982 do 1993 prispeval številne portrete zdravnikov in tudi drugih zdravstvenih delavcev: prim. dr. Vinko Ravnikar, dr. Branko Rustja, prof. dr. Ivan Vrhovnik, dr. Saša Cvahte, dr. Ivan Hribernik, Majda Gorše ...³¹

Nekatere zdravnike oz. strokovnjake, povezane z medicinsko problematiko, je predstavil na simpozijih, kot na primer: Pater Škrabec in zmerno pitje (referat na simpoziju o Stanislavu Škrabcu, Nova Gorica, 11.–13. maj 1994).

Na prvih slovenskih dnevih zgodovine medicine v organizaciji Inštituta za zgodovino medicine, t. i. Pintarjevih dnevih, je sodeloval s prispevkom: Fran Göstel in Franc Derganc sen., zdravnika in pisatelja.³²

²⁵ SI PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 11.

²⁶ SI PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 12.

²⁷ Prijatelj: Zdravstvo na Primorskem, str. 198–200.

²⁸ SI PANG 1145 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 17.

²⁹ SI PANG 1145 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 17.

³⁰ Prijatelj: Dr. Rihard Jug – prvi slovenski urolog. *Revija ISIS*, str. 54–55.

³¹ SI PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 12.

³² SI PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 13.

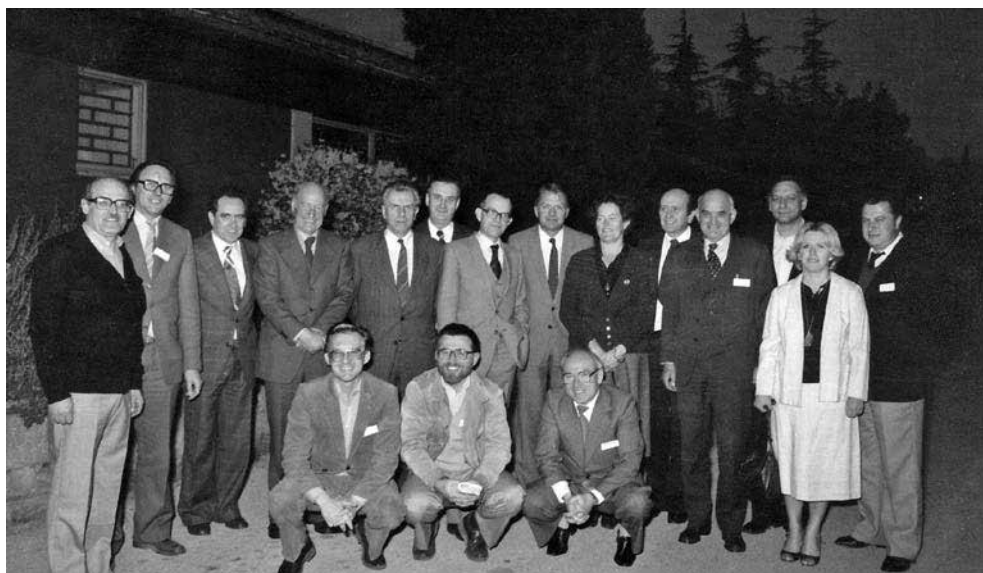
Sodeloval je pri predstavitvi številnih del zdravnikov: dr. Pavle Jerina - Lah, Zdravniki in medicinci NOB, padli za svobodno Slovenijo. Knjiga – spomenik padlim zdravnikom in medicincem v NOB dr. Jožeta Pfeiferja, Zdravstveno in socialno varstvo idrijskih rudarjev ob 550-letnici idrijskega rudnika živega srebra dr. Jožeta Felca ...

Dr. Prijatelj se je pridružil Slovenskemu zdravniškemu društvu, Zdravniškemu vestniku, Zdravniški zbornici in Enciklopediji Slovenije pri zbiranju podatkov o slovenskih zdravnikih v tujini.³³

Družbeno udejstvovanje dr. Antona Prijatelja

Dr. Prijatelj je bil tudi aktiven družbeni delavec, vse njegove funkcije so bile vedno izraz njegovega temeljnega življenjskega namena, tvorno prenašati spoznanja stroke v življenjski vsakdan.

Od leta 1959 je bil član sekcije za medicino dela Slovenskega zdravniškega društva, član Izvršnega odbora te sekcije in v letih 1972 do 1975 tudi njen predsednik, istočasno je bil tudi član glavnega odbora Udruženja medicine rada Jugoslavije.

Dr. Prijatelj na srečanju odbora Slovenskega zdravniškega društva v Ankaranu. PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med.

Bil je tudi član uredniškega odbora *Zdravniškega vestnika* (1967–1978), od leta 1984 tudi uredniškega sveta *Zdravniškega vestnika*.

Leta 1972 je ustanovil in nekaj let zapored urejal bilten *Delo in zdravje*, ki sta ga izdajala Sekcija za medicino dela in Univerzitetni inštitut za medicino dela, prometa in športa v Ljubljani. Bil je član uredništva biltena.

Od ustanovitve Inštituta za medicino dela na univerzi v Ljubljani (1971) je bil član njegovega kolegija predstojnikov in predsednikov komisije za zdravstveno vzgojo.

Bil je aktiven v organizaciji Rdečega križa Slovenije (1964–65 podpredsednik odbora RKS v Novi Gorici, 1965–1967 član Glavnega odbora RK Slovenije,

³³ SI PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med, t. e. 12. Ohranjena korespondenca izkazuje Prijateljeva prizadevanja pri iskanju podatkov o slovenskih zdravnikih v tujini.

od leta 1971 član Centra za prvo pomoč pri Predsedstvu RK Slovenije, od leta 1983 tudi član centra za zdravstveno vzgojo pri istem predsedstvu. V letih 1961 in 1963 je bil član zveznega odbora za zdravstveno vzgojo delavcev pri Zveznem odboru Rdečega križa Jugoslavije.

Od leta 1959 je sodeloval v zvezi sindikatov Slovenije. Leta 1965 je organiziral v Novi Gorici posvet zveze sindikatov Slovenije in sekcije za medicino dela Slovenskega zdravniškega društva z naslovom: *Vloga sindikata pri uresničevanju zdravstvenega varstva delavcev*. V letih 1982 do 1983 je bil član komisije za zdravstveno in socialno politiko pri republiškem sindikatu Slovenije.

Veliko svojega časa in energije je posvetil Zdravniškemu društvu Nova Gorica in od leta 1992 je bil tudi njegov predsednik.

Nagrade in priznanja

Za vsestransko delo je prejel številna priznanja: red dela s srebrnim vencem (1968), pohvalo in diplomu Komisije za vzgojo in varnost v cestnem prometu sekretariata za notranje zadeve Slovenije (1962, 1965, 1970), značko z zlatim vencem Sveta za preventivno vzgojo v cestnem prometu (1973), srebrni znak Rdečega križa Slovenije (1970), plaketo Slovenskega društva za poklicno usmerjanje, zahvalnico in plaketo Udruženja medicine rada Jugoslavije (1979, 1983) in priznanje z zahvalo uredniškega odbora Zdravstvenega vestnika in Slovenskega zdravniškega društva (1979), nagrado občine Nova Gorica (1991).

Dr. Anton Prijatelj je leta 1990 ob mednarodnem dnevu zdravja prejel najvišje strokovno priznanje, nagrado dr. Jožeta Potrča. Nagrado podeljujejo tistim zdravstvenim delavcem, ki so s svojim strokovnim delom in človeškim odnosom vzbudili v ljudeh zaupanje in spoštovanje.³⁴

Dr. Jože Felc mu je v čestitki med drugim zapisal: *»Iz Zdravstvenega vestnika sem izvedel, da ste letošnji dobitnik Potrčeve nagrade. Razveselilo me je to, kajti spadate med tiste žlahtne slovenske zdravnike, ki niso aktivne le tedaj, ko v človeka pride bolezen in morajo k »gospodu dohtarju« ampak ste tudi izven ordinacije učitelj, prosvetljevalec, svetovalec, publicist.«*³⁵

Zdravniško društvo Slovenije mu je podelilo tudi Gerbčevo priznanje, to je najvišje stanovsko priznanje za življenjsko delo. V obrazložitvi so predlagatelji zapisali, da je dr. Prijatelj vrhunski strokovnjak na področju medicine, zlasti medicine dela, organizator, pisec, urednik, recenzent in predavatelj.

Mislím, da za zaključek prispevka ni ničesar dodati besedam iz čestitke dr. Zvonke Zupanič Slavec ob prejemu Gerbčevega priznanja, ki najbolje povzamejo osebnost dr. Antona Prijatelja: *»Za vsem tem je prisoten vaš izjemen trud in prizadevnost za ohranjanje slovenske zdravstvene tradicije, znamenitih osebnosti, bogatih pomnikov preteklosti.«*³⁶

³⁴ SI PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 3.

³⁵ SI PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 7.

³⁶ SI PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., t. e. 8.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

PANG – Pokrajinski arhiv v Novi Gorici

- SI PANG 1146 Prijatelj Anton, dr. med., 1909–2014, 2,1 tm.
- SI PANG 356 Pavlica Stanislav, dr. med., 1914–1949, 0,2 tm.
- SI PANG 652 Reja Izidor, dr. med., 1905–1907, 0,1 tm.
- SI PANG 646 Rustja Branko, dr. med., 1952–1984, 0,1 tm.
- SI PANG 1140 Andlovic Jože, dr. med., 1933–2014, 0,9 tm.
- SI PANG 352 Dr. Masič Jožef Leopold, 1779, 1 listina.
- SI PANG 1012 Zbirka arhivskega in dokumentacijskega gradiva, 14,7 tm.

LITERATURA

ISIS, Glasilo Zdravniške zbornice Slovenije, julij 1997, str. 63–64, februar 2000, str. 104. (Izročila slovenskega zdravništva, rubriko urejal dr. Anton Prijatelj, dr. med.).

Marušič, Katarina: Zdravniki Franz Maruschitz, Filip D. Marušič in Franc Marušič. V: *Jako stara vas na Goriškem je Solkan: zbornik o tisočletnici prve omembe kraja* (ur. Marušič, Branko). Solkan: Krajevna skupnost Solkan, 2001, str. 404–405.

Nusdorfer Vuksanović, Metka: Zapuščina dr. Jožeta Andlovica, V: *Glasilo Občine Šempeter – Vrtojba*, junij 2014, str. 39.

Prijatelj, Anton, Zdravstvo na Primorskem. V: *Almanah, 50 let Primorske 1947–1997*, Koper 1997, str. 198–200.

Primorski slovenski biografski leksikon, I.–IV.: Goriška Mohorjeva družba, 1974–1994.

Tavčar, Marjan: Dr. Anton Prijatelj, strokovnjak medicine dela. V: *Primorska srečanja* 45 (1984), str. 25–32.

Zupanič Slavec, Zvonka: Slovenski začetki medicine dela v Idriji v 18. stoletju. V: *Medicinski razgledi* 35 (1996), str. 581–591.

SUMMARY

DR. ANTON PRIJATELJ, OCCUPATIONAL HEALTH CARE MEDICINE EXPERT. PORTRAIT OF A PROMINENT DOCTOR IN PRIMORSKA

Among personal fonds in the Regional Archives Nova Gorica we also keep the fond of doctors who belong to generations after the First and Second World War: dr. Stanislav Pavlica, dr. Izidor Reja, dr. Branko Rustja, dr. Jože Andlovic, dr. Franc Marušič, and dr. Anton Prijatelj. Dr. Anton Prijatelj, occupational medicine expert, was born in Sarajevo and spent his youth and schooling in Ljubljana where he graduated at the medical faculty in 1956. After passing the professional certification exam, he started working as a doctor in infirmary in Meblo furniture factory in Nova Gorica, then in Occupational Medicine Clinic in Health Centre Nova Gorica, which he founded in 1971 and headed until 1974. From 1975 to 1978, he functioned as the director of the Basic Organization of Associated Labour of General Health Nova Gorica. Alongside his regular work as a doctor, he studied health conditions of workers and the impact of work environment on their health. After specialisation in 1975, he received his master's degree *Delovanje lesnega prahu na dihalni sistem (The influence of wood dust on respiratory system)*, and defended his doctoral thesis *Vpliv nekaterih socialnih dejavnikov na bolovanje (The influence of certain social factors on suffering from*

illness) at Medical Faculty in Ljubljana in 1983. Health education was an important part of his work and studies; he lectured in post-graduate studies of occupational medicine for doctors, head nurses, staff nurses, and mentored numerous occupational medicine specialists. With his contributions, he participated in number of congresses and symposia in occupational medicine. He published a number of articles in professional journals, popular medical papers, and offered advice on television and radio. He was also the author of two best-selling books titled *Pijem, torej sem* (1992) and *Bog daj zdravje! Slomšek zdravstveni vzgojitelj* (1993). He was greatly devoted, especially after retiring, to the history of medicine with emphasis on Primorska.